

УДК 929Сминтина:378.4(477.74-21)
DOI: 10.18524/2312-6825.2022.33.270498

Алла Гудзенко
ORCID:/0009-0003-8902-0912
керівник прес-служби ОНУ ім. І. І. Мечникова
консультант з комунікацій, спічрайтер,
проектний та медіа-менеджер, популяризатор науки та освіти,
медіа-тренер сертифікаційної програми
ОНУ ім. І. І. Мечникова «Соціальні мережі для освітян
і науковців», автор курсу «Створення інформаційних приводів
у сучасному медіапросторі»
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
(Україна, Одеса)

ПОРТРЕТ НАУКОВЦЯ ОНУ: ОЛЕНА СМИНТИНА
«УНІВЕРСИТЕТ Я ЛЮБЛЮ ЯК МІСЦЕ
СВОГО НАРОДЖЕННЯ»

Alla Gudzenko
<https://orcid.org/0009-0003-8902-0912>
Head of the Odessa I. I. Mechnikov National University press service,
communications consultant, speechwriter, project and media manager,
promoter of science and education,
media trainer of the certification program
"Social Networks for Educators and Scientists"
at the I. I. Mechnikov Odessa National University,
author of the course "Creating Information Causes in the Modern Media Space"
I. I. Mechnikov Odessa National University
(Ukraine, Odesa)

PORTRAIT OF A SCIENTIST ONU: ELENA SMINTINA
"I LOVE THE UNIVERSITY AS A PLACE OF MY BIRTH"

Регалії Олени Сминтини підкаже Вікіпедія. Загальним враженням, як про людину енергійну, чарівну і високопрофесійну, поділяться колеги та студенти. А ми хочемо для читача намалювати портрет сучасного вченого. І найкращий засіб для цього – жанр інтерв'ю.

— *Олено Валентинівно, Ви історик та археолог, доктор історичних наук, професор. Майже 10 років – експерт з оцінки грантових заявок та наукових проєктів, експерт із забезпечення якості вищої освіти. Тобто сьогодні доктор історичних наук реалізує себе як методолог вищої освіти?*

— Можна і так сказати. Це скоріш ще один з вимірів роботи останнім часом.

— *Що у цій роботі для Вас найцікавіше?*

— Бачити, як змінюється освітнє середовище. Необхідність трансформувати себе, трансформувати освітнє середовище. Повага до студентів, цінування партнерських стосунків зі студентством, як з агентом змін.

— *А що б Ви могли навести як приклад такого ставлення?*

— Повагу до того, що ми маємо дати студенту, і як ми маємо спитати про результат. Повага – це, зокрема, є дотримання доброчесності самим викладачем. Чи творчо ми підходимо до своїх курсів, чи ми просто є тими, хто озвучує написані не нами підручники.

— *Ваші кандидатська та докторська наукові праці трохи випередили свій час і показують, що в галузі наукового пошуку Ви є безумовно трендсетером. Людиною, яка не слідує за трендами, а у певному сенсі задає їх. Ваша кандидатська називалася «Історія населення України в IX—III тис. до н. е.: екологічний аспект». Це був 1997 рік. Теми, пов'язані з екологічним аспектом, не дуже обговорювались. Що зумовило Ваше ставлення до екологічної тематики, якої Ви дотримуєтесь і зараз?*

— Природні компоненти були мені цікаві завжди. Коли я ще закінчувала школу, в нас був так званий вступний експеримент. Можна було скласти іспит в школі і одночасно вступити в певний заклад за вибором, і я тоді обрала саме екологію, але надалі не скористалася

цим шансом, віддавши перевагу історичному факультету. Й хоча я жодного разу не пошкодувала про свій вибір, екологічна тематика залишалася цікавою, саме цей підхід було надзвичайно важко впровадити в історії. Адже історія у той час завжди розглядала людину тільки в соціальному просторі, тобто у взаєминах із іншими людьми, сусідами, всередині певного суспільства. А от роздивлятися взаємини «людина і природа» науці не було притаманне.

— *Це ще епоха парадигми «людина цар природи»?*

— Якщо дивитися на процес, в радянському історичному минулому важливо було продемонструвати, що людина залежить тільки від людей, від того, що є в людському суспільстві. Відтак будь-які вказівки з боку партії, уряду можуть дати результат. Людина впливає на людину, нічого іншого, зовнішнього. А якщо ми говоримо про певні об'єктивні обставини, природні компоненти, то розуміємо, що результати чи моделі історичного процесу виходять за межі людського контролю. Наприклад, маємо Чорнобиль, який однозначно вплинув на долю Радянського Союзу. Сьогодні і американська школа, і вітчизняна цілком погоджуються з тим, що у розпаді СРСР, у зникненні остаточної довіри людей до партії, до уряду це була дуже важлива крапка. Бо як можна далі терпіти, коли на тлі екологічної катастрофи вам говорять, що важливіше піти на демонстрацію? і втратити життя, здоров'я декількох наступних поколінь? Але зрештою, на сучасному етапі історії екологічній компоненті значно складніше впливати на людей. Бо ми є технологічно більш компенсованими, ніж люди у давнину, вони були ближчі до природи, й відповідно, більш залежні від неї. У минулому ці причинно-наслідкові зв'язки більш очевидні, легше простежуються.

— *Коли Ви прийшли до історичного факультету ОНУ, Вас захопила археологія?*

— Мене, безумовно, надзвичайно глибоко захопила археологічна проблематика, але на вибір вплинула й харизматичність наших викладачів. Передусім це Володимир Никіфорович Станко, під його

керівництвом я захистила кандидатську дисертацію. Він надзвичайно сильно вплинув на мій вибір наукового поля, зокрема, тою творчою атмосферою, яка була створена на кафедрі. Серйозно розглядалася також новітня історія, в нас був гурток міжнародних відносин, й я завжди брала участь у всіх дискусіях.

— *Слухаючи вас, я подумала, що екологічний підхід до історії, комплексний екологічний підхід – це не про збирати кришечки, умовно кажучи. Екологічний аспект враховує в історичній науці вплив на антропоценоз всього, що навколо нього.*

То можливе майбутнє, коли людина вирощуватиметься в штучних формах і подальший шлях буде зумовлений технологічною користю, – цей варіант зможе обійтись без екології, без впливу зовнішніх факторів?

— Взагалі-то футурологія є трошечки спорідненою з хіромантією. Ми живемо в швидко змінюваному світі. Не всі, на превеликий жаль, компоненти таких змін ми можемо передбачити. Суспільство – це дуже гнучка система, воно може придумати будь-які компенсатори.

У магістрів я читаю надзвичайно цікавий авторський курс, який називається «екологічна історія». Такого більше в Україні немає ніде, тільки у нашому університеті. У ході курсу ми, зокрема, розглядаємо, перспективи та прогнози, про які ви щойно говорили.

В 1979 році так званий Римський клуб, який поєднав і інженерів, і літераторів, і впливових особистостей, зробив прогноз: якщо ми не схаменемося от просто зараз, то людство зникне. Ми зникнемо, як тільки використаємо усі свої природні ресурси, й це трапиться приблизно у 2012 році. Але, як бачите, ми все ще існуємо. Тому що були придумані і впроваджені складні запобіжники, щоб не втратити вичерпні ресурси. Питна вода є вичерпним ресурсом, свіже повітря, яким ми дихаємо, це теж вичерпний ресурс, деревина вичерпний ресурс, не кажучи вже про енергоносії. Технічний прогрес, науковий пошук завжди дає нам шпаринку для виживання. Тому прогнози – це дуже, дуже невдячна справа! Дуже велика кіль-

кість змінних, і вони залежать у тому числі й від нашої кмітливості, винахідливості. До того ж, треба визнати, що ми далеко не все знаємо, що відбувається у надрах Землі та у космосі.

— *Непередбачувані наслідки, які зовсім неможливо прорахувати.*

— В Організації Об'єднаних Націй (про яку зараз кажуть, що вона перестала бути ефективним інструментом) є дуже цікава екологічна програма UNEP. Раз на п'ять років вона оприлюднює прогнози, що буде з людством в екологічному вимірі. Вони ці прогнози вони публікують у себе на сайті, їх можна знайти. Реалізується також велика кількість подібних проектів, фінансованих Єврокомісією. Є також цікава програма НАТО «Наука заради миру». Їх результати загалом показують, що прогнози часто не перетворюються на дійсність, у тому числі завдяки вчасній реакції людства на попередження науковців. Майбутнє – воно може бути дуже різним, і наша відповідальність тут теж є безумовно високою.

— *Портрет сучасного науковця складається і з його наукових праць. Ваша докторська дисертація «Давнє населення України в його природньому середовищі, епоха раньо-первісної общини». У 2003 році це була єдина така робота. Вважаю, що вона й зараз є єдина?*

— Зараз нас трошечки побільшало. Зараз у цій ніші ми працюємо вже разом із колегами та моїми вихованцями, котрі вже захистили свої кандидатські та докторські дисертації.

— *Тобто Ви – фундатор наукової школи?*

— Взагалі наукова школа – широке поняття. Офіційна її назва в нашому університеті «Давня історія, археологія та етнологія Південного Заходу України». Мій фокус – це якраз екологічний контекст, «Інвароментальна історія» або «Екологічна історія», зокрема, методологія таких досліджень.

— *Якими роботами займаються Ваші учні?*

— Вони продовжують цей тренд, використовують розроблену методологію, шукають відповідь на питання про те, які ресурси, якого конкретного простору та яким чином використовували люди. Як люди трансформують, модифікують цей простір під себе, виходячи зі своїх потреб. По матеріалах енеоліту – доби бронзи захистив свою докторську дисертацію викладач нашої кафедри Дмитро Володимирович Кіусак. Ще одна наша викладачка, моя учениця Ольга Володимирівна Демченко, досліджує ці процеси на матеріалах первісних культур Дніпровського Надпоріжжя. Ці колеги мають сильну фахову підготовку, стажувалися та навчалися в Італії, Швейцарії та інших країнах.

— *На яких матеріалах працюють дослідники, щоб дійти результату?*

— В цій царині дуже важко працювати. Адже потрібно поєднувати зусилля істориків та фахівців в галузі природничих наук. Природничники переважно оперують з глобальними історичними періодами. Нам цікаве людське життя і ті зміни, які відбуваються в ході декількох десятиліть або сторіч. У геологів, наприклад, чи у палеонтологів, хронологічні рамки можуть сягати десятків тисяч та навіть мільйонів років, адже перебіг життя неживої природи значно повільніший.

Тому правильний підхід – це працювати у тісній взаємодії. У нас склалася надзвичайно продуктивна взаємодія з командою морських геологів на чолі з Валентиною Венедиктівною Янко та Сергієм Володимировичем Кадуріним. Нещодавно за результатами багаторічного наукового проекту вийшла друком міжнародна скопусівська монографія про підводну культурну спадщину, де ми спільно підготували розділ про особливості пошуку первісних археологічних пам'яток на шельфі Чорного моря. Ще один надзвичайно цікавий та важливий спільний з геологами проект під егідою ЮНЕСКО та Міжнародної програми геологічної кореляції стосувався дослідження змін рівня Чорного моря у четвертинному періоді та адап-

тації до цих змін населення прилеглих територій. Важливість цієї проблематики підкреслює хоча б той факт, що вона регулярно обговорювалася в рамках найпрестижніших наукових форумів світу, зокрема, тричі ставала фокусною секцією на майданчику Геологічного Товариства Америки.

— *Однією з Ваших наукових тем у рамках напряму, про який ми говоримо, була комплексна робота з вченими ОНУ «Історія та археологія острова Зміїний». Університет свого часу чимало проводив там досліджень – шляхи міграції перелітних птахів та інше. Там була наукова база, облаштована, у тому числі, за кошт університету Мечникова. Сьогодні Зміїний – це зовсім окрема тема, де наші біль пов'язаний із загальним болем. Але разом з тим, Ви встигли створити таку картину, яка, дасть Бог, дозволить знову повернутися до цих досліджень. Що там для Вас було найцікавішим?*

— Тут було найцікавішим поєднати трошки науки, трошки менеджменту. Безпосередньо цікава ідея острову у Історії. Острів як простір, принцип використання котрого від давнини до наших днів змінюється циклами. Тобто спочатку ритуальна, потім військова, потім знов трошки ритуальна, потім стабільно переважає військова компонента. І коли у 2014 році моя аспірантка Олена Штепко захищала свою кандидатську дисертацію на цю тему, ми зупинились на тому, що острів свою військову функцію остаточно втратив. Адже він вперше за всю свою історію став населеним пунктом – з відділенням пошти, з постійним населенням, з музеєм та науковим центром. Це була революційна зміна функції цього простору. Але пройшло зовсім трошечки часу, й військова парадигма знову стає домінуючою, бо це справді важливий форпост: в плані місця розташування, контролю за мореплавством у Чорному морі, контролем за шельфом з його ресурсами.

— *Олена Валентинівно, можливо, Вам відомо, чи є ще в історії такий острів, як Зміїний, який за настільки малої фактичної площі став реперною точкою у створенні прецедентів безлічі нових смислів. Від наукових до оборонних. Чи є ще такий острів у світі?*

— Наскільки мені відомо, саме такої комбінації функцій і значень немає. Хоча взагалі сам принцип острівного життя, сприйняття острова як жилого простору, у тому числі ритуалізованого та воєнізованого – він абсолютно актуальний скрізь. Як правило, має такі трошки казкові, міфологізовані контексти. Острів Мальта, мальтійській орден, з абсолютно таємничною внутрішньою начинкою буття. Острів Крит, також місце буття таємничного Мінотавра, з усіма подальшими наслідками для давньогрецької міфології. В теперешньому політикумі активно дискутується Кіпр, поділений між країнами, також з дуже цікавими наслідками. Острів, який ми часто згадуємо у зв'язку з італійською мафією, це острів Сицилія, дає дуже потужний поштовх для формування специфічних стандартів буття на півдні Італії. Тобто є багато островів із дуже специфічним набором практик та елементів буття. Бо острівний простір це завжди простір відокремлений, так само як і гірський простір. Він має свою дуже специфічну природу, диктує певні можливості, стосунки, вимагає не чекати допомоги ззовні-здалеку, покладатися на внутрішні ресурси. В результаті формується відповідна взаємодопомога, відповідні психологічні особливості буття, ритуалізація цього всього.

— *Перебираючи острови, ми підійшли до берегової лінії Італії. Не можемо не згадати, що в Одесі ця берегова лінія стала помітнішою завдяки тому, що Італія поряд з екологією, з археологією, є ще одним Вашим великим справжнім коханням. Завдяки Вам в ОНУ Мечникова було відкрито Центр історії та культури Італії імені Джузеппе Гарібальді, завдяки Вам з університету по місту розповсюджувалися пунктирні лінії різних цікавих італійських конференцій, мовних курсів, івентів. Чому саме Італія так Вас творчо зачарувала?*

— В мене був гарний приклад. Мені взагалі в житті надзвичайно пощастило народитися у такого батька, як Валентин Андрійович Сминтина. Власне, історія Італії, італійський сюжет в моєму житті – це скоріш спадщина, бо початковим стартовим моментом у цьо-

му для мене було безумовно стажування тата в Італії. І це була така для мене, тоді ще дитини, дуже знакова подія. З одного боку, справила враження тривала відсутність тата поруч. Плюс купа фотографій, купа вражень і розповідей. Все це створило такий чарівний ореол... Потім мені пощастило туди потрапити, спочатку у туристичну подорож. Потім потихеньку стали зав'язуватися знайомства, наукові контакти, це переросло вже фактично у роботу. Точніше, у ще один вимір роботи, яка, як правильно Ви сказали, для душі – на стику власне виконання певних завдань і задоволення. Для когось хобі витинати щось, вишивати. Моє хобі у тому числі співпрацювати, спілкуватися, розповсюджувати італійську культуру, мову. Мені дуже пощастило, що наші такі прагнення були підтриманні Посольством Італії в Україні. Крім того, в Україні, як й в більшості країн світу, працює спеціальна установа, Італійський інститут культури, завдання котрого якраз й полягає у популяризації італійської мови, історії та культури. За їх підтримки ми у нашому Центрі Гарібальді провели чимало цікавих заходів та конференцій на дуже різну тему – про італійську їжу, музику епохи Відродження, італійський дизайн, фотомистецтво, Данте та багато чого іншого. Журналісти, митці, музиканти, науковці, викладачі зустрічалися, приносили цікавинки. Чимало роботи було зроблено. Безумовно, карантин і війна, трошки обмежили таку активність, й це цілком зрозуміло.

— *Ви створили в університеті осередок осмислення цих італійських культурних практик.*

— Мовні курси Центру Гарібальді – це для душі, це те, що не виходить на диплом про вищу освіту. Це такі мовні навички, які дозволяють поїхати в країну на навчання або як турист та розуміти, що до тебе кажуть. А в плані тривалих контактів, які залучали десятки людей з різних боків, дуже плідним був проект з венеційським університетом «Ка Фоскорі». Цікавими стабільними партнерами є також Болонський університет, університет Фоджі. Перед війною у 2021 році ректор нашого університету Вячеслав Іванович Труба

зустрівся з директором Італійського інституту культури Едуардо Крізафуллі. Було окреслено напрямки подальшої співпраці, адже історії взаємодій між ОНУ Мечникова і італійськими установами вищої освіти більш ніж 30 років.

— *Олена Валентинівно, ми з Вами розглядаємо в контексті професійної парадигми історію людства в її оточенні. Безумовно, створюючи портрет науковця, ми хочемо подивитися на його найближче оточення. Зрозуміти, що поняття наступності, наукової династії, має місце. Завдяки Валентину Андрійовичу Сминтині, ректору ОНУ у 1995–2010 рр, в університеті з'явилася низка наукових шкіл, пов'язаних з фізикою, оптикою. Його внесок як керівника у розвиток університету відбувся у дуже цікавих на той момент переформатуваннях, які дозволили розвиватися університету. Коли Ви стали зростати, як науковий керівник, методолог, які із сімейних практик були корисні?*

— Мені справді дуже пощастило. Знаєте, люди часто обирають собі наставника, ментора, кудись їздять до нього, спостерігають, як він працює. Ну, а для мене це була частина мого життя. Я жила в цій атмосфері креативності, у постійному пошуку нових форм та практик, які б виводили університет в лідери, спостерігала за тим, як ці ідеї втілюються на практиці. Справді можна говорити про нашу сімейну династію, але вона трошки відмінна від, наприклад, робітничих. У нас в родині це довічна дискусія фізиків та ліриків. Тато фізик, мама хімік, я історик, гуманітарій. Але ось сама атмосфера робити науку, займатися дослідженнями, писати та публікуватися, виступати на конференціях, їздити у наукові відрядження... Це та атмосфера, в якій я зростала, в якій жила. Зрозуміло, що для мене це було абсолютно органічним. Я знала, що мені це подобається і я буду цим займатися теж ще до того, як закінчила школу. Просто я знайшла себе в іншій дисципліні. Батьки ніколи не були жорсткими до мого вибіру: думай, відчувай, вибирай, куди дивиться твоє серце! У мене завжди перед очима певні стандарти, як варто організувати своє життя, і дякую Богові, що це так.

— *Ваш рідний історичний факультет сьогодні факультет історії і філософії. Один з трьох факультетів, з яких починався університет. Скажіть, будь ласка, яким Ви бачите майбутнє факультету в контексті майбутнього університету?*

— Я абсолютно впевнена у тому, що в українському громадянському суспільстві такі явища, як університет, існують сьогодні і будуть існувати завжди. Вони є органічною складовою цього суспільства. В системі університету історія і філософія це та царица, яка формує систему цінностей, ідентичностей, без цього суспільства мертві, без цього мертва нація у перспективі. Як би нам не було скрутно, як би ми зараз не боролися за виживання, але ми продукуємо фахівців. Студентів мало не тому, що фах непотрібний, а тому, що, на превеликий жаль, сьогодні людям з дипломом історика не платять у тисячах доларів чи євро. Мабуть, так воно працює сьогодні, що сюди мають йти люди, котрі глибоко зацікавлені саме в цих дисциплінах, саме в цій матерії, саме в цьому предметі. Тому відбувається, так би мовити, рафінування. Зростає якість: у нас стане менше випускників, але кількість тих, хто працює за фахом, навпаки, зростає.

— *Чи є різниця між науковицею і науковцем, у сенсі шляхів наукового пошуку?*

— Мені це не принципово. Мені особисто було б неприємно отримувати запрошення на конференцію чи до публікації лише тому, що потрібно заповнити квоту на кількість жінок. Важливо бути затребуваним фахівцем. Мають цінувати не за гендерним параметром, а за якістю того, що ми продукуємо. Звідкі береться ця тема? Теоретично жінці складніше, бо на ній хатня робота, діти, чоловік, батьки. Жінка – мати, берегиня й тому, може, складніше реалізувати себе у науці. Для західного світу, де система організації життя передбачала можливість сидіти вдома і не працювати, не ходити на роботу, актуалізація соціальної функції жінки була дуже важлива. У нас же був закон про тунеядство. І жінка ти, не жінка, у тебе є

діти, немає дітей, ти була зобов'язана ходити на роботу і мати певні результати, показники на рівні з чоловіками. Це було закріплено у законодавстві. Якщо ти це не робиш, то можеш навіть опинитися на лаві підсудних. Тому в нашій суспільній свідомості не було необхідності впроваджувати ідею, що жінка має працювати, розвиватися в соціумі. Нам просто потрібно трошечки допомогти цій жінці, звільнити її від хоча б частини домашніх обов'язків, автоматизувати частину рутинних завдань. Щоб була можливість фінансова в родині купити, наприклад, той самий робот пилосос та посудомийку, які будуть працювати паралельно. Давайте дивитися на гендерний склад Національної Академії наук, наукових інститутів, закладів вищої освіти. Немає там засилля чоловіків! Ось дивіться, наш факультет історії та філософії. Декан – чоловік, усі завідувачі кафедр – жінки. Серед докторів наук у нас майже половина – жінки. Запитання: вони написали докторську, бо вони жінки? Ні. Тому що вони займаються науковим пошуком.

— *Вдячна Вам за розмову. Чим прекрасний університет: завжди, серед буденної повсякденності, в університетському співрозмовнику зустрічаєш свято інтелектуального спілкування, ерудиції, нестандартного погляду на щоденне. Що ми ще маємо обговорити?*

— Лідерство в освіті. Лідер – це людина, яка може вести за собою. Дивіться, є стратегія розвитку. Ти можеш у цю стратегію увійти, підхопити, зробити сильнішою. І я дуже вдячна ректорові університету, Вячеславу Івановичу Трубі, бо дає можливість розвивати проекти, які зміцнюють стратегію розвитку університету. Це якість справжнього лідера, розпізнати та схвалити корисний для справи проект. Один із яскравих прикладів – сертифікатні програми. Сертифікатні програми – це про розвиток. Вони існують по всій Україні, коли університети дають такі міні-курси, заробляють гроші, слухачі отримують нові знання від справжніх експертів галузі та сертифікати про здобуття знань, які впливають на підвищення кваліфікації. Вони підвищують конкурентоспроможність універ-

ситету, виводять викладачів у поле публічної експертизи. Це один із прикладів того нового, що завдяки моїй ініціативі та підтримці керівництва реалізовано в університеті за цей рік.

Університет я люблю як місце свого народження, як малу батьківщину, і завжди працюю над тим, щоб він був ще кращим!

Розмовляла Алла Гудзенко